

УДК 343.98:343.131

ТАКТИКА ОБШУКУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Єфімов М.М.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування злочинів проти моральності. Розглядається безпосереднє проведення обшуку при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Наводиться класифікація тактичних прийомів досліджуваної слідчої (розшукової) дії. Визначаються найбільш доцільні тактичні прийоми, що можуть використовуватись під час неї. Формулюються пропозиції щодо застосування найбільш раціональних заходів проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності.

Ключові слова: злочини проти моральності, слідча (розшукова) дія, розслідування, організація, обшук, слідча ситуація.

Постановка проблеми. Способи вчинення злочинів проти моральності, за даними нашого дослідження, у 82% випадків є повноструктурними, тобто складаються з підготовки, безпосереднього вчинення діяння та приховування. Остання складова – приховування, визначає можливість знищення або укривання знарядь злочину, речей, здобутих злочинним шляхом, предметів зі слідами злочину тощо. Тому важливе значення для ефективного провадження мають слідчі (розшукові) дії подальшого етапу розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. Зокрема, серед них необхідно виділити обшук. Правильне та доцільне використання відповідних тактичних прийомів під час його проведення дозволяє набагато збільшити доказову базу та викрити винних. Адже обшук дозволяє виявити матеріальні сліди кримінально-караного діяння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розслідування злочинів проти моральності висвітлені у роботах таких науковців як М. С. Дмитрієва, О. О. Дудорова, Д. Є. Кирюхи, С. Г. Кулика, В. О. Малярової, В. Ю. Мосяженко, К. Ю. Назаренко та інших. Зазначені автори розглянули окремі аспекти профілактики та протидії досліджуваним правопорушенням. Також в їх роботах надана кримінально-правова, криміналістична та оперативно-розшукова характеристика окремих складів цієї групи злочинів. Крім того, ними розглядалися особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій при їх розслідуванні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В той же час, комплексного аналізу особливостей обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності вченими не проводилося. Водночас, на практиці виникає потреба в науково-обґрунтованих криміналістичних рекомендаціях щодо проведення вказаної слідчої (розшукової) дії у розрізі розслідування конкретних кримінальних правопорушень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження тактики обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності.

Виклад основного матеріалу. За даними Генеральної прокуратури України кожного року до Єдиного реєстру досудових розслідувань вноситься близько 1800 діянь за ознаками цих правопорушень, але лише в 60% випадків за ними складається обвинувальний акт. В той же час, відповідно до даних соціологічних опитувань, поступово зростає кількість порнографічної інформації

в мережах Internet, діє велика кількість будинків розпусти, не припиняються випадки надання інтимних послуг за грошові винагороди. У цілому, зазначене вказує на особливо загрозливу природу злочинів проти моральності та зумовлює потребу у посиленні боротьби з ними.

Стосовно поняття обшуку, ми підтримуємо позицію вчених, які визначають його як слідчу дію пошуково-розшукового характеру, яка полягає у цілеспрямованому примусовому обстеженні приміщень та ділянок місцевості, що знаходяться у віданні обшукуваного, членів його родини або організації, та у такому саме обстеженні конкретної особи з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, зброї, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також документів та інших об'єктів, що мають значення для справи [15, с. 138]. Як бачимо, загальною ознакою цієї слідчої (розшукової) дії є обстеження певного об'єкту з метою відшукаати та вилучити предмети, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні.

Щодо його примусового характеру слід зазначити, що, як наголошують окремі науковці, елемент примусу в обшуку полягає у тому, що обстеження приміщень та інших об'єктів може здійснюватися без згоди обшукуваного [2, с. 227]. Тобто за обшуку слідчий має право відчиняти зачинені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється зробити це сам. Здійснення обшуку, як доречно відмічає Р. І. Благута, пов'язане із вторгненням до сфери особистих інтересів особи, а також із певним обмеженням конституційних прав громадян на недоторканість особи та житла і тому потребує суворого дотримання регламентованого законом порядку проведення цієї слідчої дії [5, с. 189].

Як зазначає В. М. Плетенець, обшук сприяє виявленню ознак, які проливають світло на події, що відбулися. Це можуть бути й поява у справі нових підозрюваних та свідків, побудова версій, визначення нових напрямків організації пошукових заходів й розслідування кримінальної справи та ін. [10, с. 140–145].

Значення обшуків у розслідуванні злочинів проти моральності зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до аморальних дій і можуть бути основою висунення криміналістичних версій та планування розслідування злочинів. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні

сліді злочину можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення інших слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, допитів різних категорій осіб.

О.В. Дулов та П.Д. Нестеренко розрізняють кілька видів обшуку: особистий; обшук у приміщенні; обшук на місцевості. Зрозуміло, що кожен з перелічених видів обшуку матиме свою специфіку та особливості тактики проведення. Разом з тим, звичайно, є загальні правила для проведення будь-яких видів обшуку. До них зазначені автори відносять: несподіваність обшуку; планомірність та послідовність проведення обшуку; використання при обшуку засобів криміналістичної техніки. Слідчий та інші особи, що проводять обшук, в усіх випадках повинні бути ввічливими та коректними з обшукуваним [3, с. 142–143].

Успішність безпосереднього проведення обшуку залежить від правильного та ефективного застосування тактичних прийомів. Вчені-криміналісти виділяють значну їх кількість. Наприклад, І. І. Когутич, серед них виділяє наступні:

- словесна розвідка;
- орієнтація на професійні навички обшукуваного;
- залучення обшукуваного до діяльності;
- постановка обшукуваному тих або інших запитань;
- роз'яснення мети і необхідності обшуку;
- зіставлення однакових предметів між собою та ін. [4, с. 385–386].

Інші автори зазначають, що проведення обшуку може характеризуватися як конфліктністю, так і безконфліктністю ситуації. Специфіка обшуку визначає необхідність вирішення таких двох систем тактичних прийомів: тактичні прийоми, спрямовані на спілкування з обшукуваним; тактичні прийоми, спрямовані на провадження пошукових дій. У межах системи тактичних прийомів спілкування з обшукуваним мають місце тактичні комбінації, що спрямовані:

- на усунення перешкод і протидії обшукуваного;
- на стимулювання обшукуваного до спілкування зі слідчим;
- на встановлення психологічного контакту з обшукуваним та отримання від нього пошукової інформації [5, с. 195].

Зазначені тактичні прийоми застосовуються залежно від конкретної стадії робочого етапу проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. Зокрема, на підготовчій стадії повинно обов'язково застосовуватись раптове проникнення слідчо-оперативної групи на об'єкт обшуку й у проведенні ряду невідкладних дій.

Із цією метою, як відмічає М. Б. Головкин, працівники поліції повинні вживати заходи, що забезпечують непомітність прибуття групи: залишають транспорт невидимим із вікон приміщення, що обшукується; підходять до будинку і входять у нього поодиночці чи невеликими групами (від двох до трьох чоловік). Слідчий відразу ж організовує спостереження за вікнами і за іншим виходом (якщо такий маєтся). Для того, щоб потрапити в квартиру, вдаються до допомоги особи, відомої проживаючим: електриків, слюсар-сантехник і т.п. Проникнення в квартиру може бути здійснено при виході з неї

кого-небудь. У тих випадках, коли двері довго не відкривають, слідчий оповіщає про примусове відчинення квартири і дає вказівку відчинити її. Коли є відомості, що злочинець озброєний і може вчинити опір, проводяться спеціальні комбінації по забезпеченню безпеки і роззброєнню особи (осіб), що знаходиться на місці обшуку [1, с. 33].

Після потрапляння до місця проведення обшуку слідчий повинен запропонувати особі видати речі, як передбачені ухвалою слідчого судді, так й інші (вилучені з цивільного обігу, незаконно здобуті). Стосовно цього К. О. Чаплинський вдало наголошує, що недоцільно відмовлятися від проведення обшуку у тих випадках, коли особа, в якій проводять обшук, добровільно видає визначені слідчим предмети і документи. Це пов'язано з тим, що слідчому не завжди відомі усі епізоди злочинної діяльності особи, немає уявлення про склад організованої злочинної групи. Ця інформація і може бути отримана під час проведення обшуків [12, с. 161].

На початковому етапі обшуку важливого значення набуває встановлення психологічного контакту, що досягається через взаємне сприймання сторін та обмін як вербальною, так і невербальною (міміка, жести) інформацією. Такий контакт може бути започатковано, наприклад, коли слідчий перед обшуком пропонує віддати розшукувані об'єкти, мотивуючи це тим, що небажано, щоб діти, повернувшись зі школи, спостерігали картину обшуку. Навіть за умови негативної відповіді, такий крок може стати підґрунтям до встановлення подальшого контакту. Якщо обшукуваний тримається скуто, самовпевнено чи агресивно, такий стан можна спробувати зняти бесідою про родинні стосунки, роботу, стан здоров'я тощо [14, с. 225–228].

До тактичних прийомів відноситься і спосіб обміну інформацією між тими, хто проводить обшук, і манера їхнього поводження. Прийоми обміну інформацією – жести, репліки, умовні фрази, які оговорюються заздалегідь, щоб сторонні особи їх не зрозуміли. Поводження повинно бути рівним, беземоційним, без видимої реакції на провокаційні репліки і дії обшукуваного. Це впливає пригноблююче і на обшукуваного, і на близьких йому осіб. У поєднанні з методичністю пошуку така поведінка здатна створити атмосферу невідворотності тих результатів обшуку, яких вони бояться. Зовнішня беземоційність і діловитість повинні демонструватися і при виявленні схованки, вилученні з неї наявного і пред'явлення понятим [9, с. 140–151].

При проведенні обшуків при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень також буде доречним тактичний прийом словесної розвідки. Він полягає в утворенні відсторонення від обшукуваного шляхом звернення слідчого не до нього, а до інших учасників слідчої (розшукової) дії з різноманітними пропозиціями (застосувати технічні засоби, пошук в іншому місці тощо). Використання зазначеного тактичного прийому, про що наголошує Ю. І. Руснак, дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку і обрану позицію, зробити спробу вербальної взаємодії зі слідчим [8, с. 201].

Також серед тактичних прийомів, що можуть використовуватись при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії є спостереження за реакціями обшукуваних осіб. Вже на самому початку контакту з обшукуваним, як зазначає З. Г. Самошина, слідчий повинен уважно стежити за його емоційними реакціями. Особливу увагу слід приділити спостереженням за поведінкою і реакціями обшукуваної особи на те, що відбувається подія. Адже ледве вловимі зміни в поведінці обшукуваної можуть дати слідчому можливість судити про наближення або віддалення від того місця, де сховані шукані об'єкти. Спостереження за обшукуваним необхідно і для запобігання знищення речових доказів або подачі іншим особам будь-яких сигналів або переховування шуканих об'єктів. У той же час не можна випускати з уваги, що хвилювання обшукуваної може бути пов'язано як з самим фактом обшуку, так і з острахом, що стороннім особам стане відомо про обставини його особистого життя. З метою виключення подібного хвилювання обшукуваної особі роз'яснюється, що слідчий прийме заходи до того, щоб не були оголошені виявлені при обшуку обставини інтимного життя особи, яка займає дане приміщення, або інших осіб [6, с. 232].

При розслідуванні злочинів проти моральності особливістю провадження обшуку є те, що особа не може залишатися байдужою під час нього. Вона може болісно реагувати на окремі його етапи та, загалом, гостро переживає в даній обстановці. Тому напруженість обшукуваної виникає внутрішньо і, про що наголошує О. В. Циганенко, проявляється зовнішньо. В особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, змінюється колір обличчя, короткочасно розширюються зіниці очей, відбуваються неконтрольовані мікрорухи, що суперечать змісту пояснень особи, покусання або затиснення губ, важке дихання тощо. Реакції значно посилюються, якщо слідчо-оперативна група близько підійшла до розшукуваних об'єктів [11, с. 83].

Оглядова стадія включає обхід слідчим усього приміщення чи ділянки місцевості, що підлягає обшуку. Він безпосередньо знайомиться з місцем обшуку: кількість і розташування кімнат, наявність антресолей, прикомірків, зроблених шаф, надвірних будівель, підсобних приміщень і т.п. Із урахуванням цього він уточнює остаточний варіант плану, черговість пошуку, закріплює самостійні ділянки за оперативними співробітниками, приймає рішення про використання технічних засобів (яких, де, у якій послідовності), намічає версії про найбільш реальні місця перебування схованок і визначає, які ділянки він буде обшукувати сам. На цій стадії слідчий уточнює в обшукуваної, які приміщення і сховища використовуються їм особисто, а які – членами його

родини. При обшуку в службовому приміщенні аналогічні питання з'ясовуються у відношенні до обшукуваного і співробітників. Отримані дані відразу перевіряються шляхом опитування інших присутніх осіб [1, с. 34].

Із знайденими під час обшуку предметами необхідно поводитися дуже обережно, оскільки на їхніх гладких поверхнях можуть бути відбитки пальців рук злочинця і потерпілого. Брати руками такі предмети необхідно таким чином, щоб не знищити наявні на них сліди. Особливо велике значення мають сліди на предметах, знайдених не в квартирі підозрюваного, а в загальних місцях, нежилых приміщеннях, різних будівлях, на присадибній ділянці, городі, коли достатніх доказів проти підозрюваного не зібрано і при цьому він заявляє, що ніякого стосунку до цих предметів не має. Виявлення на зазначених предметах відбитків пальців рук підозрюваного сприятиме викриттю його брехні [13, с. 143–146].

Своєчасні та ретельні обшуки у квартирі злочинця, на його робочому місці мають велике значення для доказування даного кримінального прояву і встановлення інших, невідомих слідству фактів суспільно-небезпечних діянь особи, яка обшукується. Вивченням кримінальних проваджень було встановлено, що у 5% випадків у результаті обшуку, крім предметів, що відшукувались, виявлялись докази, що свідчили про участь підозрюваного у вчиненні інших злочинів.

А. А. Леві наголошує, що ефективним тактичним прийомом, що спонукає обшукуваного до спілкування, може виступати постановка запитань. Це запитання, не пов'язані з провадженням обшуку, «нейтральні», а також уточнюючі (про особливості помешкання, що обстежується, про здійснені ремонти, про меблі тощо). Стимулом до спілкування може виступати демонстрація окремих об'єктів пошуку. Такі дії можуть набувати різного характеру і форм прояву [7, с. 47].

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок, зазначимо, що обов'язковою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні злочинів проти моральності є обшук. Під час його проведення з'ясовується велика кількість обставин, що дають змогу будувати слідчі версії, орієнтувати слідчого під час проведення інших процесуальних дій. Найбільш ефективними тактичними прийомами під час обшуку будуть: залучення обшукуваного до обшуку; постановка обшукуваному тих або інших запитань встановлення психологічного контакту; застосування науково-технічних засобів; пред'явлення виявлених доказів; приховування меж поінформованості слідчого. Завдяки їх застосуванню слідчий може досягнути найбільш ефективного результату цієї слідчої (розшукової) дії. Подальшими напрямками нашого дослідження будуть дослідження організаційно-підготовчих заходів до проведення обшуку та особливостей фіксації його результатів.

Список літератури:

1. Головки М. Б. Обшук (юридіко-психологічні аспекти організації та проведення): навчально-методичний посібник / М. Б. Головки, І. П. Осипенко. Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2015. 126 с.
2. Гурев М. С. Убийства на «разборках»: методика расследования / СПб.: Питер, 2001. 288 с.
3. Дулов А. В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. Мн., «Вышэйш. школа», 1971. 272 с.
4. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій / К.: Атіка, 2008. 888 с.
5. Криміналістика: [навч. посіб.] / [Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.
6. Криміналістика: учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.
7. Леви А. А. Обыск / А. А. Леви, А. И. Михайлов. М.: Юрид. лит., 1983. 79 с.
8. Настільна книга слідчого: практичний посібник / К.: «Центр учбової літератури», 2014. 446 с.
9. Пантелеев И. Ф. Криміналістика / И. Ф. Пантелеев, Н. А. Селиванов. М.: Юристъ, 1988. 288 с.
10. Плетенець В. М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: монографія / Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 188 с.
11. Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку / Митна справа. 2014. № 2(2.2). С. 82–86.
12. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. / Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.
13. Швидкий О. Особливості проведення обшуку при розслідуванні квартирних крадіжок / Підприємство, господарство і право. 2006. № 3. С. 143–146.
14. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. К., КНТ, 2007. 360 с.
15. Яблоков Н. П. Криміналістика в вопросах и ответах: учеб. пособие / М.: Юристъ, 2000. 224 с.

Ефимов Н.Н.

Днепропетровский государственный университет внутренних дел

ТАКТИКА ОБЫСКА ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ НРАВСТВЕННОСТИ**Аннотация**

Научная статья посвящена исследованию некоторых аспектов расследования преступлений против нравственности. Рассматривается непосредственное проведение обыска при расследовании исследуемой категории уголовных преступлений. Приводится классификация тактических приемов исследуемого следственного (розыскного) действия. Определяются наиболее целесообразные тактические приемы, которые могут использоваться во время него. Формулируются предложения по применению наиболее целесообразных мер проведения обыска при расследовании преступлений против нравственности.

Ключевые слова: преступления против морали, расследование, следственное (розыскное) действие, обыск, организация, следственная ситуация.

Yefimov N.N.

Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs

SEARCH TACTICS FOR INVESTIGATING CRIMES AGAINST MORALITY**Summary**

The scientific article is devoted illumination of some aspects of the investigation of the crimes against morality. We consider the organizational features of investigation of search in the investigation of the studied category of criminal offenses are examined too. The classification of tactical methods of investigative (search) activity is given. The most appropriate tactical techniques that can be used during it are determined. Proposals are made on the use of the most appropriate measures to conduct a search in the investigation of crimes against morality.

Keywords: crimes against morality, investigation, investigative (detective) action, search, organization, investigative situation.